

Сніжко І.А.

Реконструкція палеокліматичних умов життя давнього населення на стоянці біля с. Кам'янка Харківської області

В комплексному дослідженні пізньопалеолітичних пам'яток важливою складовою є реконструкція природного середовища існування давнього населення. З цією метою давно і успішно використовується метод палінологічного аналізу, який дає можливість скласти місцеву стратиграфічну схему відкладів та реконструювати рослинність і клімат археологічного об'єкту.

ХАРАКТЕРИСТИКА КУЛЬТУРНОГО ШАРУ

Пізньопалеолітична стоянка біля с. Кам'янка Ізюмського району Харківської області знаходиться на мисі при впадінні в р. Сіверський Донець невеличкої правої притоки р. Суха Кам'янка (Рис. 1). Пам'ятка досліджується з 2004 р., загальна розкопана площа становить 146 м², колекція крем'яних артефактів налічує понад 7,5 тис. предметів.

Культурний шар визначається одним рівнем розповсюдження знахідок, не має специфічного забарвлення, розтягнутий по вертикалі. Представлений кременем, що демонструє всі стадії процесу розщеплення від жовна до знаряддя, дрібними фрагментами кісток тварин, шматочками червоної та жовтої вохри, вугілля. Кілька відщепів, уламків кременю та кістки мають сліди перебування у вогні. Найбільша концентрація знахідок спостерігається частково в темно-коричневому, світло-коричневому та жовтуватому-палевому суглинку, окремі артефакти зустрічаються також в гумусовому горизонті та в типовому лесі. Відзначено деяке падіння залягання культурного шару з півдня на північ і з заходу на схід, що відповідає зниженню рельєфу в бік обох річок, а також пов'язане з особливостями ґрунтоутворення в голоцені.

Культурний шар має значні пошкодження, що виникли під впливом наступних факторів:

1. Відсутність консервації знахідок після завершення функціонування пам'ятки (свідченням цього є наявність патини та кальцитових напливів з одного боку на багатьох артефактах).

2. Переміщення артефактів вгору, імовірно, під час замерзання та відтавання.
3. Вплив делювіальних процесів (зміщення по схилу), що простежується формою деяких скупчень, орієнтованих на північ, північний схід та схід, в бік р. Сіверський Донець та р. Суха Кам'янка – ця тенденція спостерігається в трохи згладженому вигляді в сучасному рельєфі. Артефакти часто знаходяться в положенні на ребрі з нахилом в означений бік.
4. Голоценове ґрунтоутворення.
5. Вплив кореневої системи рослин та діяльність ріючих тварин – шар сильно пошкоджений кротовинами.

Отже, всі пошкодження культурного шару можна розглядати як постгенетичні.

Для визначення первинного рівня відкладання культурних решток та більш точного встановлення геологічного віку пам'ятки було використано метод мікстратиграфії. Завдяки тривимірній фіксації переважної більшості знахідок було збудовано графічні мікропрофілі з «кроком» в 1 м для значної частини дослідженої площі (Сніжко 2010, с.111-114). Встановлено, що формування ініціального рівня відкладання знахідок можна визначити як одноактний процес. На ділянках, де можна простежити рівень первинного відкладання знахідок, він корелюється з жовтуватим-палевим суглинком, що відноситься до верхньопричорноморського підгоризонту.

КРЕМ'ЯНИЙ ІНВЕНТАР

На пам'ятці представлено повний цикл розщеплення – від заготовок нуклеусів до залишкових ядрищ і утилізованих знарядь. Крем'яні знахідки мають добрий стан збереженості, не обкатані, поверхня вкрита шаром патини від молочно-білої до блакитної димчастої. В якості сировини використовувався темно-сірий, майже чорний напівпрозорий крейдяний високоякісний кремій місцевого походження. Нуклеуси торцевидної, призматичної, кубовидної форми демонструють ударну техніку сколювання.

Процес виготовлення та підживлення нуклеусів представлено реберчастими сколами і відщепами. Значна кількість викинутих заготовок і сколів з жовтою кіркою свідчать, що джерело добування кременю знаходилось порівняно недалеко від стоянки. Метою первинного розщеплення були заготовки у вигляді видовжених пластинок та відщепів. Колекція виробів із вторинною обробкою включає бокові та серединні різці, концеві скребки, скребловидні знаряддя, пластинки з ретушованими виїмками, проколки, відщепи і пластинки з ретушованими ділянками, мікропластинки з притупленим краєм, вкладені трапедії тощо. В цілому набір знарядь характерний для кола епігравецьких пам'яток.

Планіграфічна структура культурного шару включає скупчення крем'яних артефактів, які, вірогідно, відповідають робочим місцям, де відбувалось розколювання кременю. На користь цього свідчать також і випадки ремонту у скупченнях.

РЕКОНСТРУКЦІЯ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА

Для реконструкції природного середовища в період існування стоянки та уточнення її хронологічної позиції були проведені палінологічні дослідження під керівництвом Н.П. Герасименко. В результаті було відібрано 8 проб із західної стінки розкопу, що мала наступну стратиграфію (за Н.П. Герасименко) (Герасименко, Снежко 2012, с. 99):

Горизонт	Кв. 5М	Опис відкладів
горизонт А1	0-0,32 м	Гумусовий горизонт, темно-сірий, пилувато-важкосуглинистий, не ущільнений, грудкуватий, перехід вниз чіткий.
горизонт А1В	0,32-0,53 м	Верхній перехідний горизонт, темно-сірувато-коричневий, важко суглинистий, слабо ущільнений, грудкувато-призматичний, перехід вниз поступовий.
горизонт ВС	0,53-0,77 м	Нижній перехідний горизонт, світло-коричневий, пилувато-важкосуглинистий, слабо ущільнений, грудкувато-призматичний, перехід вниз поступовий.
горизонт С(В)рґ	0,77-0,89 м	Жовтувато-палевий, неоднорідно забарвлений через кротовини та черворієни, пилувато-середньосуглинистий, безструктурний, перехід вниз дуже поступовий.
горизонт С/рґ	0,89-1 м	Типовий лес

Проби були взяті з поверхні, нижньої частини гумусового горизонту і далі через кожні 10 см – всього 8 проб (Рис. 2). Оскільки ініціальний рівень відкладення знахідок пов'язаний з горизонтом С(В)рґ та верхами горизонту С/рґ, природне оточення стоянки може бути реконструйоване на підставі дослідження зразків проб 7 та 8 (Герасименко, Снежко 2012, с. 100-103).

Під час формування лесових відкладів, з яких взято пробу 8, територія знаходилась в межах степової зони з субперигляціальним кліматом, про що свідчить наявність пилку арктобореальних форм берези і відсутність пилку широколистяних порід. Степова рослинність була різнотравно-злаковою і злаковою, схожою на сучасні сухі степи Чукотки. Можна припустити, що на місці стоянки переважала розріджена злакова рослинність, а розташовані поблизу річкові заплави були зайняті осоками та різнотрав'ям. Деревна рослинність в долині була представлена сосновим рідколіссям із чагарниковою березою в підліску, вздовж річок росли вільха та верба. Є свідчення присутності сибірського кедру, характерного на території України для пізньовалдайського часу. Ще одним рослинним маркером цього часу, разом з маревими та полином, є ефедра, яка також представлена в пилковому спектрі. Отже, цей період можна

визначити як пізньоплейстоценовий стадіал, що передував пізньольодовиків'ю – давніше за 13 тис. років тому.

Під час формування відкладів, з яких взято зразок для проби 7, територія також перебувала в межах степової зони, але більш вологої її фації. Свідченням цього є скорочення ролі ксерофітів та зростання розмаїття різнотрав'я. Існував типовий різнотравно-злаковий степ з зімкнутим трав'янистим покривом. Зникли чагарникові берези, натомість з'явилися крушинові, яблуневі та ялинки. Останні вперше після льодовикового максимуму (21-18 тис. років тому) почали розповсюджуватися в пізньольодовиків'ю: в долині верхнього Дону в бьолінгу (13,2-12,4 тис. років тому), в середній частині Сіверського Дінця в алерьоді (11,8-11,1 тис. років тому). В даний інтервал істотно збагатився склад різнотрав'я та деревних порід. В підліску соснових борів росли береза повисла, зустрічалися крушинові та яблуневі, у вологих місцях – ялинки. В наземному покриві борів брали участь папороті, включаючи орляк та плавун. На степових схилах могла рости обліпіха, а на заплавах вільха. Виходячи з палінологічних даних, в складі рослинності були відсутні індикатори як аркто-бореального, так і помірного клімату. Субперигляціальний степ змінився більш вологим бореальним. Але

клімат лишався більш посушливим та, безумовно, більш холодним, ніж сучасний. Отже, відклади формувались в умовах переходу від стадіалу до інтерстадіалу та відносяться до самого початку пізньольодовиків'я.

Природні умови, в яких існувало населення стоянки, були доволі суворими і сильно відрізнялися від сучасних. Рослинний покрив був одноманітним, біднішим за складом та розрідженим. Наявність серед деревинної рослинності тільки бореальних та незначної кількості арктобореальних форм є свідченням холодного клімату. Але в порівнянні, зокрема, з плакорами Північного Донбасу, умови життя людей на стоянці Кам'янка були набагато більш сприятливими. В долині росли дерева. Трав'янистий покрив був різнотравно-злаковим, а не сухим полинно-злаковим. Можливо, це також вплинуло на вибір місця для поселення.

УТОЧНЕННЯ ХРОНОЛОГІЧНОЇ ПОЗИЦІЇ ПАМ'ЯТКИ

Палінологічні дослідження на стоянці Кам'янка дали можливість не тільки реконструювати кліматичні умови існування давнього населення, а й уточнити хронологічну позицію пам'ятки та порівняти її із територіально близькими стоянками Рогаликської групи та Віслою Балкою. Остання заходиться всього за 30 км, біля с. Сидорове Донецької області. Для стоянки Вісла Балка палінологічні аналізи не проводилися, хронологічну позицію культурного шару було встановлено на базі стратигра-

фічних даних. Існування пам'ятки віднесено до часу давнішого початку атлантичного періоду (Герасименко 2002, с. 12). Рогаликсько-Передільська група пам'яток розташована майже за 150 км від Кам'янки, між річками Айдар та Євсуг на Луганщині. Палінологічні дані, отримані для стоянок Рогалик-2, 7 та 12 дозволяють віднести шари, що містять археологічний матеріал, до початку алерьюду (11-12 тис років тому) (Герасименко 1997, с. 14). При подібності техніко-типологічних характеристик крем'яних індустрій цих пам'яток, стоянка біля с. Кам'янка виявляється найдавнішою.

ВИСНОВКИ

Реконструкція палеокліматичних умов життя давнього населення на стоянці біля с. Кам'янка була проведена на основі результатів палінологічних досліджень. Встановлено, що під час функціонування пам'ятки досліджувана територія знаходилася в межах степової зони із субперигляціальним кліматом, який був значно холоднішим та сухішим за сучасний. Рослинний покрив був розрідженим, біднішим і більш одноманітним за складом. Стоянка була розташована в річковій долині в безпосередньому оточенні деревної та різнотравно-злакової трав'янистої рослинності.

Палінологічні дослідження дозволили також уточнити хронологічну позицію пам'ятки: із датою 13 тис. років тому вона є найдавнішою серед подібних пам'яток, до яких належать стоянки Рогалик 2, 7, 12 та Вісла Балка.

ЛІТЕРАТУРА

Герасименко Н.П. Природная среда обитания человека на юго-востоке Украины в позднеледниковье и голоцене (по материалам палеогеографического изучения археологических памятников) // Археологический альманах. – Донецк, 1997. – №6. – С. 3-64.

Герасименко Н.П. Хроностратиграфия памятника // Археологический альманах. – Донецк, 2002. – №11: Висла Балка – позднепалеолитический памятник на Северском Донце. – С. 11-13.

Герасименко Н.П., Снежко И.А. Реконструкция природной среды обитания человека на позднепалеолитической стоянке у с. Каменка // Старожитності 2012: Харківський історико-археологічний щорічник. – Харків, 2012. – Вип. 11. – С. 97-104.

Сніжко І.А. Дослідження пізньопалеолітичних пам'яток з пошкодженим культурним шаром // Старожитності 2010: Харківський історико-археологічний щорічник. – Харків, 2010. – Вип. 9. – С. 107-115.

Реконструкція палеокліматичних умов життя давнього населення на стоянці біля с. Кам'янка Харківської області

Важливою складовою комплексного дослідження пізньопалеолітичних пам'яток є реконструкція природного середовища існування давнього населення. З цією метою давно і успішно використовується метод палінологічного аналізу, який дає можливість скласти місцеву стратиграфічну схему відкладів та реконструювати рослинність і клімат археологічного об'єкту.

Пізньопалеолітична стоянка біля с. Кам'янка Ізюмського району Харківської області досліджується з 2005 року. Розкопана площа становить 146 м², колекція крем'яних артефактів налічує понад 7,5 тис. предметів. Культурний шар розтягнутий по вертикалі, визначається за рівнем розповсюдження знахідок, не має специфічного забарвлення. Окрім крем'яних артефактів включає дрібні фрагменти вохри, вугілля та кісток тварин. Планіграфічна структура демонструє скупчення, що відповідають робочим місцям з обробки кременю. Набір знарядь характерний для стоянок-майстерень, розташованих поблизу виходів крем'яної сировини. Методом мікροстратиграфії встановлено, що рівень залягання культурних решток пов'язаний з жовтуватопалеовим лесовидним суглинком, що відноситься до верхньопричорноморського підгоризонту.

Для проведення палінологічних досліджень було взято 8 зразків, з яких два походять із культурного шару. Склад спорово-пилкових спектрів цих зразків свідчить, що під час функціонування пам'ятки досліджувана територія знаходилася у межах степової зони із субперигляціальним кліматом, який був значно холоднішим та сухішим за сучасний. Рослинний покрив був розрідженим, біднішим і більш одноманітним за складом. Стоянка давньої людини розташована в річковій долині в безпосередньому оточенні деревної та різнотравно-злакової трав'янистої рослинності.

Snizhko I.A.

Reconstruction of paleoclimatic life conditions of ancient population at the site near Kamyanka village in the Kharkiv region

An important part of complex research of late Paleolithic sites is environment reconstruction of ancient population. For this purpose a method of pollen analysis has been successfully and long while used. It allows creating a local stratigraphical scheme of sediments and reconstructing flora and climate of archaeological object.

Late Paleolithic site near Kamyanka village in the Izum district of the Kharkiv region has been researched since 2005. Excavated area counts 146 square meters, the collection of flint artifacts contains more than 7500 items. Cultural level extends vertically, it is defined by the level of artifacts expansion, and it doesn't have any specific coloring. Apart from flint artifacts, it contains small fragments of sienna, coal and animal bones. Planigraphic structure shows assemblage that corresponds to working places of flint processing. The set of tools is specific to site workshops that are situated near flint raw material exposure. With the method of micro stratigraphy it has been defined that level of cultural remains bedding is associated with pale-yellowish loess loam which belongs to Upper Back Sea subhorizon.

For the purpose of conducting pollen analysis 8 samples have been taken, two of which come from cultural level. The composition of sporo-pollen spectrum of these samples shows that during the period of the site functioning the researched area lied in the steppe zone with subperiglacial climate which was much colder and drier than that of nowadays. Vegetational cover was thinner, poorer and more unvaried in composition. An ancient human site is situated in a river valley in immediate surrounding of wooden and mixed gramineous herbs.

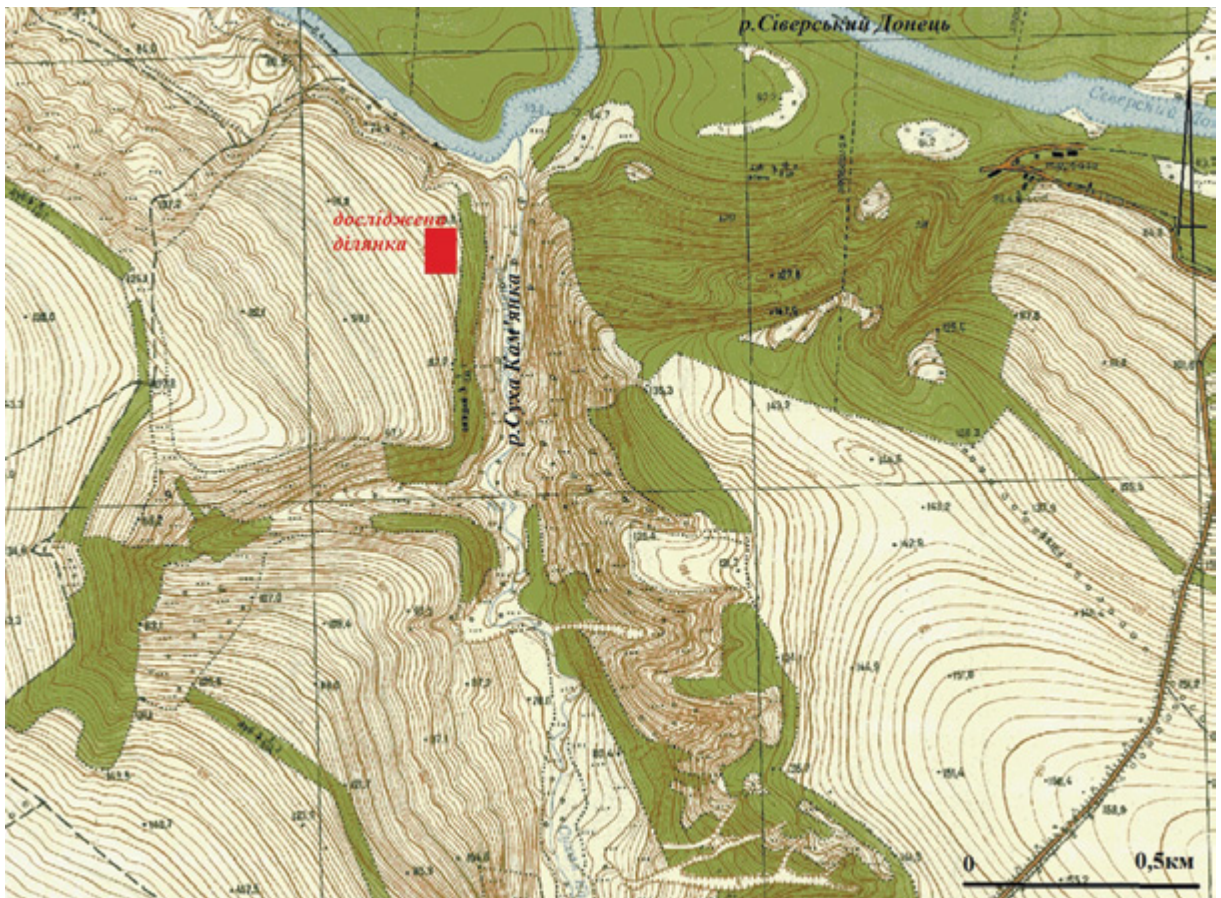

Рис. 1. Розташування стоянки біля с. Кам'янка.
Fig. 1. Location of the site near Kamianka village.

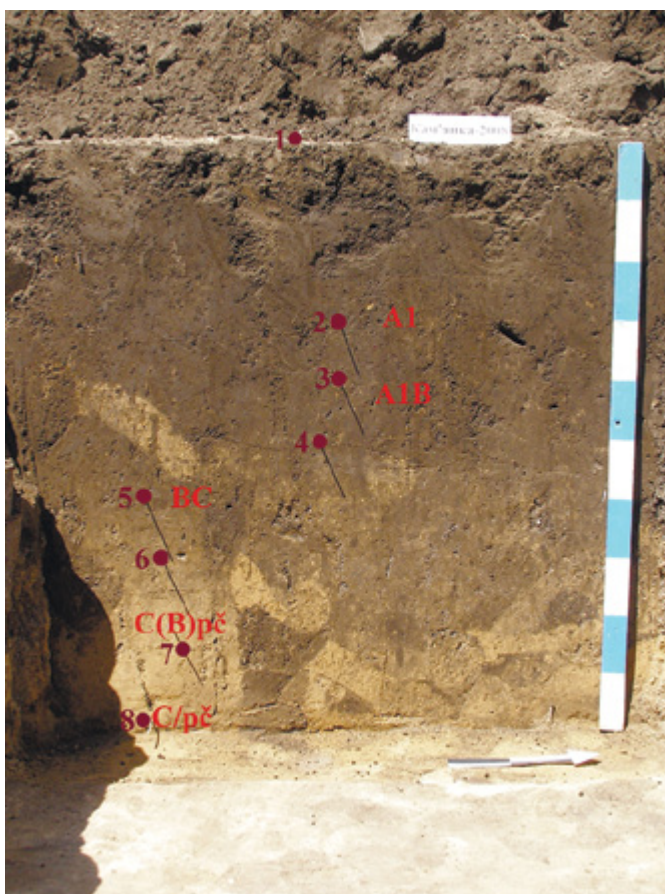

Рис. 2. Стратиграфія відкладів та номери проб, взятих із західної стінки квадрата 5М.

Fig. 2. Stratigraphy of sediments and numbers of samples from 5M grid wall.